

1ο Προσυνέδριο του 16ου Συνεδρίου της Ελληνικής Ψυχαναλυτικής Εταιρείας

ΟΜΙΛΙΕΣ ΠΡΟΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Πρώτη παρουσίαση και συζήτηση της ομιλίας του 16ου Συνεδρίου :

“Με τα πόδια πάνω και το κεφάλι κάτω” : η διαστροφική μεταβίβαση ως έκφραση του Κακού στην ψυχαναλυτική κλινική.

Ανδρέας Γκορίνης , ΕΨΕ/ΙΡΑ

‘ Χτύπα, χτύπα...’Όποιος στέκει εμπρός σου, χτύπα τον, κι ας μη σε πείραξε. Κι αν χτυχει και σε πείραξε, χτύπα τον διπλά!...’

‘ Ήταν έτσι ώρες, όπως αυτή τώρα, που οι άνθρωποι τού φαίνονταν υπάρξεις πέρα ως πέρα ξένες, πιο μακρινές κι από τα ζώα. Ένα είδος φυτά, που δεν αναγράφονταν ακόμα σε καμιά βοτανική και που η ζωή τους για το Μανουήλ δεν είχε περισσότερο ενδιαφέρον από το στάχυ που το κόβεις, το βάζεις μηχανικά στο στόμα σου και το μασουλάς πασατέμπο’

Στα παραπάνω αποσπάσματα από το μυθιστόρημα του Θράσου Καστανάκη « Ο Χατζημανουήλ» μπορούμε να εντοπίσουμε κάποια από τα χαρακτηριστικά της έννοιας του Κακού : την αδιαμεσολάβητη καταστροφικότητα, την έλλειψη έγνοιας, ενσυναίσθησης, και ενοχής. Το θύμα στερείται της ανθρώπινης ιδιότητας, μετατρέπεται σε πράγμα και έτσι αντιμετωπίζεται. Το Κακό δεν είναι απλά το αντίθετο του Καλού. Μάλλον, επιχειρεί να διαψεύσει την ύπαρξη του Καλού!

Το Κακό είναι ίδιον της ανθρώπινης κατάστασης, είναι οικουμενικό και διαχρονικό, αφορά το άτομο και τους κοινωνικούς θεσμούς. Προκαλεί αποστροφή αλλά και μια ανεξήγητη αμηχανία ή ακόμη, συχνά, και έλξη!

Η μελέτη της έννοιας του Κακού δεν αποτελεί αποκλειστικό προνόμιο της Ψυχαναλυτικής θεωρίας. Οι ψυχαναλυτές μελετούν το Κακό προκειμένου να φωτίσουν τα μυστήρια της εντυπωσιακής ανθεκτικότητας στη θεραπεία ορισμένων ψυχικών διαταραχών , αλλά και να αποδώσουν νόημα σε εκφάνσεις του Κακού που αφορούν την κοινωνία. Κορυφαίο παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση του Ολοκαυτώματος.

Ο Φρόντ δεν ασχολήθηκε παρά μόνο έμμεσα με την έννοια του Κακού και κυρίως μέσα από την αμφιλεγόμενη έννοια της Ενόρμησης Θανάτου: μιας μυστηριώδους, δαιμονικής δύναμης η οποία στοχεύει στην αυτοκαταστροφή και στην επαναφορά

του έμβιου όντος στην αρχική ανόργανη κατάσταση. Ένα μέρος αυτής της δύναμης δεσμεύεται από τη λίμπιντο, ενώ ένα άλλο μέρος στρέφεται προς τον εξωτερικό κόσμο με τη μορφή της ενόρμησης καταστροφής ή κατακυρίευσης που αποσκοπεί στην καταστροφή του αντικειμένου. (Freud, 1920). Αν για το Φρόιντ η δράση της ενόρμησης θανάτου στο εσωτερικό του ψυχισμού είναι σιωπηλή, για την Klein είναι θορυβώδης και δρα τόσο εσωτερικά όσο και εξωτερικά. Συνεπώς, μια πιθανή απάντηση για την αναγκαιότητα του Κακού είναι η προστασία του υποκειμένου από την εσωτερική αποσύνθεση μέσω της προβολής των απειλητικών ψυχικών περιεχομένων προς τα έξω. Ο 'εχθρός' βρίσκεται έξω και αποτελεί στόχο επίθεσης με σκοπό την καταστροφή και την εκδίκηση για όσα δεινά επιφύλαξε στο υποκείμενο. Στο μηχανισμό αυτό μπορούμε να εντοπίσουμε την αιτία φαινομένων όπως η εκχώρηση ανυπόφορων τμημάτων του εαυτού στο αντικείμενο μέσω μαζικών προβλητικών ταυτίσεων, αλλά και να ερμηνεύσουμε φαινόμενα όπως η ρατσισμός και η κάθε είδους προκατάληψη.

Για τον A.Green (Green,1988), η παραπάνω εξήγηση είναι εύλογη αλλά όχι πλήρης. Ο Green προτείνει μια τροποποιημένη ανάγνωση της τελευταίας ενορμητικής θεωρίας του Φρόιντ: η Ενόρμηση Ζωής είναι συμβατή με τη διαρκή εναλλαγή συνδέσεων και αποσυνδέσεων, ενώ η Ενόρμηση Θανάτου -ισοδύναμη, πλέον, με το Κακό- είναι συμβατή με μια ολοκληρωτική αποσύνδεση και συνεπώς με την πλήρη καταστροφή κάθε νοήματος. Εδώ, η σκέψη του Green συναντά την κοινοτοπία του Κακού, έννοια που εισήγαγε η Hannah Arendt (Άρεντ, 1995). Αυτή η πλήρης αποσύνδεση της σκέψης και της πράξης από το νόημά τους και η μετατροπή του υποκειμένου σε μαριονέτα δεν αφορά μόνο τους δήμιους αλλά και τα θύματα. Ο Green ισχυρίζεται ότι οι επιζώντες του Ολοκαυτώματος δεν μπόρεσαν να καταλάβουν τι ακριβώς τους συνέβη και αυτό τους καθιστά ευάλωτους στη διάπραξη του Κακού και συνεπώς στη διαιώνισή του.

Τόσο η έννοια του Κακού όσο και αυτή της Διαστροφής αφορούν την ανθρώπινη κατάσταση και είναι οικουμενικές και διαχρονικές. Ωστόσο οι έννοιες αυτές δεν ταυτίζονται. Η χρήση του φετίχ μπορεί να οδηγήσει στη διέγερση και στην ολοκλήρωση της σεξουαλικής πράξης, αλλά μπορεί να οδηγήσει και σε μια σεξουαλική πρακτική όπου το αντικείμενο της ικανοποίησης έχει αντικατασταθεί από ένα άψυχο πράγμα.

Ο Φρόιντ στα ' Τρία Δοκίμια για τη Σεξουαλικότητα' (Freud,1905), μίλησε για την πολύμορφη, αυτοερωτική, διαστροφική, παιδική σεξουαλικότητα, η καθήλωση στην οποία αποτελεί την αιτία των διαστροφών στον ενήλικο. Η σύνδεση της διαστροφής με το άγχος του ευνουχισμού δεν θα εγκαταλείψει ποτέ τη σκέψη του (Freud 1919,1927,1939). Ωστόσο, σε μεταγενέστερα κείμενά του θα συνδέσει τις διαστροφές και ιδιαίτερα το φετιχισμό με την προσπάθεια διάψευσης του ευνουχισμού, όπως και κάθε επώδυνης συναισθηματικής πραγματικότητας, μέσω της χρήσης αρχαϊκών μηχανισμών άμυνας όπως η διχοτόμηση και η διάψευση (Freud, 1927,1938).

Σήμερα, η έννοια της σεξουαλικής διαστροφής τείνει να χάσει τον παθολογικό χαρακτήρα της. Η ομοφυλοφιλία δεν θεωρείται διαστροφή, ενώ άλλες 'διαστροφικές' συμπεριφορές μεταξύ συναινούστων ενηλίκων που περιλαμβάνουν υιοθέτηση συμπληρωματικών ρόλων π.χ. σαδομαζοχιστικές πρακτικές, θεωρούνται αποδεκτές.

Οι σύγχρονες θεωρίες της διαστροφής επεκτείνονται για να συμπεριλάβουν σχέσεις και συμπεριφορές με διαστροφική ποιότητα χωρίς αυτές να συνοδεύονται, απαραίτητα, από έκδηλη σεξουαλική διαστροφική συμπεριφορά.(Stein,2005).Στην ουσία η έμφαση δεν δίνεται πλέον στη διαστροφική σεξουαλική συμπεριφορά, αλλά στον διαστροφικό τρόπο σχετίζεσθαι με το αντικείμενο.

Η διαστροφή συναντά την έννοια του Κακού εκεί που το διαστροφικό υποκείμενο επιδίδεται σε μια προσπάθεια κυριάρχησης και καταστροφής του αντικειμένου, η ετερότητα του οποίου απειλεί το πρώτο. Με όχημα τη σεξουαλικότητα, το αντικείμενο μετατρέπεται σε πράγμα.(Stoller, 1975)

Η ενεργοποίηση του διαστροφικού σχετίζεσθαι γίνεται κατά τη διάρκεια της ανάλυσης μέσω της εγκατάστασης της διαστροφικής μεταβίβασης (Etchegoyen 1978, Meltzer,1968). Ο αναλύόμενος-η προσπαθεί να δημιουργήσει μια ατέρμονη ανάλυση και ενώ η ζωή του-της έξω από την ανάλυση δείχνει να βελτιώνεται, εντός της ανάλυσης προσπαθεί να καταστρέψει τη διαδικασία χλευάζοντας την ανάλυση και δημιουργώντας ένα κλίμα αντιδραστικότητας και εξέγερσης κατά του αναλυτή. Η συνολική εικόνα της μεταβίβασης χαρακτηρίζεται από τη διέγερση και την πρόκληση που θυμίζουν μια κυριολεκτική σεξουαλική σκηνή(σεξουαλικοποίηση της μεταβίβασης). Ο αναλυτής αισθάνεται διαρκώς υπό πίεση, σε σύγχυση, ή ωθείται σε διαδραματίσεις όπως λ.χ. να ανταποδώσει την επίθεση με άκαιρες, διανοητικοποιημένες ή επικριτικές ερμηνείες. Εναλλακτικά, παραμένει παθητικός θεατής του διαστροφικού σεναρίου του ασθενούς. Ο Ogden (Ogden,1997) γράφει ότι η ανάλυση της διαστροφικής μεταβίβασης περνά αναπόφευκτα από την εγκατάσταση μιας διαστροφικής αντιμεταβίβασης. Ο αναλυτής συμμετέχει σε μια ασυνείδητη διαστροφική συμφωνία(*perverse pact*)σιωπής και συνεννοχής (Stein, 2005) με τον ασθενή, η αναγνώριση και η ερμηνεία της οποίας μπορεί να συμβάλλει στην επιτυχή έκβαση της ανάλυσης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Chasseguet-Smirgel, J. (1984) *Creativity and Perversion*, Free Association Books.
- Etchegoyen, R.H. (1978) *Some thoughts on Transference Perversion*. Int.J. Psychoanal., (59): 45-53
- Freud, S. (1905) *Three Essays on the Theory of Sexuality*, S.E.7
- Freud, S. (1915) *Instincts and their vicissitudes*, S.E.14
- Freud,S. (1920) *Beyond the Pleasure Principle*, S.E.18
- Freud, S. (1927) *Fetishism*. S.E. 27
- Freud,S. (1938) *Splitting of the Ego in the Process of Defence*, S.E.23
- Meltzer, D. (1973) *Sexual States of the Mind*, Scotland: Clunie Press
- Ogden, T. (1996) *The Perverse Subject of Analysis*, J.Amer.Psychoanal.Ass. (44), 1121-1146
- Άρεντ Χάνα(1995). *Ο Αιχμάν στην Ιερουσαλήμ. Η Κοινοτοπία του Κακού*, Θυμέλη, Αθήνα.
- Γκρίν Αντρέ (1990) *Ιδιωτική Τρέλα , Ψυχανάλυση των Οριακών Περιπτώσεων*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα.
- Καστανάκης Θράσος(1956) *Ο Χατζαμανουήλ*, εκδ. Εστία, Αθήνα.

Στρογγυλό Τραπέζι

Μορφές της καταστροφικότητας στην ψυχαναλυτική κλινική. Η προσέγγιση της Ιταλικής σχολής

Δημήτρης Μαλιδέλης, Λένα Τελειώνη, Διονύσης Τσιογκρής

Το «κακό», με την έννοια της επιθετικότητας και της καταστροφικότητας, έχει απασχολήσει τόσο τη θεωρία όσο και την πρακτική της ψυχανάλυσης.

Οι παρούσες ομιλίες αφορούν τη θεωρητική και κλινική επεξεργασία (ψυχώσεις, διαστροφές-παιδοφιλία) αυτής της έννοιας, από τη σύγχρονη ιταλική ψυχαναλυτική σκέψη και συγκεκριμένα μέσα από τις μελέτες των Franco de Masi και Cosimo Schinaia.

Ο F. De Masi στο βιβλίο του για τον σαδομαζοχισμό (1999) υποστηρίζει ότι το κακό είναι συνώνυμο της διαστροφής καθώς και τα δύο εμπεριέχουν την έννοια της παραβατικότητας.

Η ψυχανάλυση, συνήθως, μελετά τη διαστροφή, συγκρίνοντάς την με την αγάπη που συνοδεύει τη σεξουαλική συναλλαγή ενός ζευγαριού. Η σεξουαλικότητα, σε αυτές τις περιπτώσεις, καταφέρνει να είναι αναβλητική. Στις συνήθεις ερωτικές σχέσεις, παρατηρείται μια αναμενόμενη διακύμανση από την αναβλητικότητα μέχρι την απαίτηση για άμεση ικανοποίηση της σεξουαλικής επιθυμίας. Κάποιες φορές, και αυτή είναι η περίπτωση των διαστροφών, πραγματοποιείται ένα πέρασμα σε μια συνθήκη, όπου η σεξουαλικότητα κυριαρχείται από επιθετικά χαρακτηριστικά, τα οποία έχουν τις ρίζες τους σε φαντασιώσεις κατοχής και καταστροφής του αντικειμένου.

Ο de Masi (2015) επιχειρεί να ξεχωρίσει την επιθετικότητα από την καταστροφικότητα. Υποστηρίζει ότι η καταστροφικότητα, ως έκφραση της ενόρμησης θανάτου, δεν φαίνεται ικανοποιητικά στην πρακτική μας. Προτιμά να αντιλαμβάνεται την καταστροφικότητα ως ένα δυναμικό, σύμφυτο του ανθρώπινου ψυχισμού, που τον μεταμορφώνει όταν οι συνθήκες ζωής είναι αντικειμενικά κι υποκειμενικά ανυπόφορες.

Η καταστροφικότητα βρίσκεται στη βάση σοβαρών παθολογιών, όπως οι διαστροφές, η ανορεξία, οι οριακές οργανώσεις, οι εξαρτήσεις και οι ψυχώσεις. Στην αναλυτική εργασία με τους αναλυόμενους αυτών των παθολογιών, η καταστροφικότητα που τους διακρίνει, συχνά δεν είναι εύκολο να συνδεθεί με το παιδικό τραύμα, καθώς αυτό δεν είναι εμφανές. Το κοινό

στοιχείο που ευνοεί αυτές τις παθολογίες, φαίνεται να είναι η ψυχική απουσία των γονιών, η αδιαφορία τους όσον αφορά τη συναισθηματική εξέλιξη των παιδιών τους. Αυτή η συναισθηματική απομάκρυνση έχει ως συνέπεια, το παιδί, ήδη σε πρώιμη ηλικία, να αποσύρεται από την πραγματικότητα και να βρίσκει καταφύγιο σε παθολογικές ταυτίσεις με καταστροφικούς χαρακτήρες, οι οποίοι αισθάνεται ότι του προσφέρουν ικανοποίηση. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργείται ένας παθολογικός πυρήνας, ο οποίος σταδιακά τείνει να καταλάβει και να μεταμορφώσει τον ψυχισμό, με αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός απάνθρωπου ψυχικού κόσμου, ο οποίος αποσχίζεται από την υπόλοιπη προσωπικότητα. Σε αυτόν, η καταστροφικότητα προκαλεί μια τέτοια ψυχική διέγερση που κάνει το κακό ακαταμάχητο.

Σχετικά με τις ψυχώσεις :

Ο de Masi μετά από πολλά χρόνια μελέτης, κλινικής εργασίας και έρευνας προτείνει ενδιαφέρουσες ιδέες σχετικά με τη δημιουργία της ψυχωτικής πλευράς, την έκλυση της ψύχωσης, τον χαρακτήρα των ψευδαισθήσεων και των τραυματικών συνεπειών τους καθώς και του παραληρήματος. Εισάγει την έννοια του αισθητηριακού ασυνείδητου, όπου η αισθητηριακότητα έχει ιδιαίτερη συμμετοχή στην έκλυση της ψύχωσης. Έννοιες που είναι κοντά στις έρευνες και τα ευρήματα των νευροφυσιολόγων.

Η εργασία με τους ψυχωτικούς ασθενείς επηρεάζεται από την αισθητηριακότητα του νου και διαφέρει από αυτήν με τους νευρωτικούς.

Η καταστροφικότητα, που χαρακτηρίζει αυτούς τους ασθενείς, συνδέεται με την απόσυρση κατά τη διάρκεια των πρώιμων σταδίων της εξέλιξης, όπου δημιουργείται ένας αισθητηριακός κόσμος, ο οποίος επηρεάζεται από την απόσυρση και ενισχύεται από την συναισθηματική απομάκρυνση από τους άλλους μέσα από τη χρήση οθόνης.

Η συναισθηματική απομάκρυνση συνδέεται τόσο με την καταστροφικότητα – ψύχωση όσο και με τη καταστροφικότητα- διαστροφή. Επίσης, ορισμένα παραληρήματα μοιάζουν με τη διαστροφή καθώς παρατηρείται ότι έχουν την ίδια υποβλητική επίδραση.

Σχετικά με τις διαστροφές και ειδικότερα την παιδοφιλία :

Τις θεωρίες για τη, διαστροφή θα μπορούσαμε να τις διαχωρίσουμε σε 3 ομάδες. Η πρώτη ομάδα σχετίζεται ουσιαστικά με τις θεωρήσεις του Φρόιντ το 1927 και το 1938 όπου ορίζει τη διαστροφή ως μια *σεξουαλική* παρέκκλιση. Αυτή η θεώρηση υπογραμμίζει την κεντρικότητα του άγχους ευνουχισμού και του οιδιπόδειου συμπλέγματος στην αιτιολογία των διαστροφών θεωρώντας τη διαστροφή μια αμυντική κατάσταση. Σύμφωνα με τον Kernberg η

παραδοσιακή θεώρηση της διαστροφής ισχύει για κάποιους ασθενείς που παρουσιάζουν μία νευρωτική οργάνωση προσωπικότητας. Δεν ισχύει όμως για τις οριακές οργανώσεις.

Μια δεύτερη θεώρηση της διαστροφής θα βρούμε στις τοποθετήσεις των Άγγλων ψυχαναλυτών, ιδιαίτερα της Klein, του Fairbairn ή του Rosenfeld, οι οποίοι υπογραμμίζουν τη σημαντικότητα των προ-οιδιπόδειων καταστάσεων, την παθολογία της σχέσης μητέρας - νεογέννητου αλλά κυρίως τον ρόλο της προ-οιδιπόδειας *επιθετικότητας*. Σύμφωνα με αυτή την οπτική, η προγεννητική επιθετικότητα, κυρίως στοματική, είναι έμφυτη ή σαν αντίδραση στη ματαίωση και προβάλλεται στις γονεϊκές μορφές. Η έλλειψη διαφοροποίησης των αναπαραστάσεων των γονέων υπό την επικράτηση πρωτόγονων αμυντικών μηχανισμών, που αφορούν στην επιθετικότητα, δημιουργεί στο παιδί την εικόνα των γονιών συνδυασμένη και επικίνδυνη (σύμπλοκη γονική μορφή), με αποτέλεσμα όλες οι σεξουαλικές σχέσεις να γίνονται αντιληπτές ως επικίνδυνες.

Μια τρίτη προσέγγιση της διαστροφής παρουσιάζεται από τη γαλλική ψυχαναλυτική σχολή (η Smirgel έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα), η οποία συμεριζεται την άποψη του Freud αλλά τονίζει την πρωκτικότητα ως το κυρίαρχο πλαίσιο της σεξουαλικής ζωής, δηλαδή ο γεννητικός φαλλός γίνεται ο κοπρώδης φαλλός. Κυριαρχεί η άρνηση των φύλων.

Στο *Εισαγωγή στον ναρκισσισμό* (Freud, 1914) η διαστροφή λαμβάνει τη μορφή μιας ισχυρής δόμησης του ατόμου. Αυτή η εξέλιξη θα είναι θεμελιώδης, με τη θεωρία της πρόσμειξης των ενορμήσεων, το 1920. Ο διαστροφικός, σύμφωνα με τη δεύτερη θεωρία των ενορμήσεων, δεν αγαπά κανέναν άλλο εκτός από τον εαυτό του, η διαστροφή του αποκλείει την αγάπη και είναι έκφραση της ενόρμησης θανάτου, αν και μετριασμένη από τη σεξουαλικότητα. Τα τελευταία χρόνια, το φαινόμενο «παιδοφιλία» είναι αρκετά έντονο και στη δημοσιότητα. Είναι αρκετά δύσκολο να σκεφτεί κανείς γι' αυτό και να δημιουργηθεί μια πραγματική επιστημονική ανάλυση για τη δυναμική και τον εσωτερικό κόσμο του παιδόφιλου. Σε αυτό το πλαίσιο έγινε αντικείμενο μελέτης μιας ομάδας εργασίας της SPI, με επικεφαλής τον Cosimo Schinaia.

Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο έρωτας για τα παιδιά είναι κυρίως το κάλυμμα του ναρκισσιστικού έρωτα και όχι η αντικατάσταση ενός αντικειμένου με ένα άλλο εύκολα χρησιμοποιήσιμο από κάποιον που βρίσκεται σε μια αδύναμη στιγμή, όπως υποστηρίζει ο Freud (1905). Η θεωρία σύμφωνα με την οποία η παιδοφιλία είναι μια ναρκισσιστική αντικειμενότροπος επιλογή διατυπώνεται και από τον Otto Fenichel (1945).

Καθώς η παιδοφιλία ξεφεύγει από το πρωταρχικό φροϋδικό σύστημα του 1905, προσεγγίζεται ως μια «πράξη», η οποία μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο υπό το πρίσμα μιας διχαστικής αντίδρασης.

Θα παρουσιαστεί κλινικό υλικό.

Βιβλιογραφία

- de Masi, F. (2006) *Vulnerabilità alla psicosi*, Raffaello Cortina Editore).
([1999], 2007) *La perversione sadomasochistica, l'oggetto e le teorie* Bollati Boringhieri
(2007) The Paedophile and his Inner World. *Int. J. Psychoanal.*, 88,1: 147-165,
(2015) Is the Concept of the Death Drive Still Useful in the Clinical
Field? *Int. J. Psychoanal.*, 96, 2: 445-458.
(2016) *Psicopatologia e Psicoanalisi Clinica*. Mimesis
(2018) *Svelare l'enigma della Psicosi* (Mimesis, 2018)
(2019) *The Psychoanalytic approach to treating Psychosis: Genesis, Psychopathology and Cases*. Routledge.
The perverse and the psychotic superego. (*International Journal of Psychoanalysis* 101:735-739. 2020)
(2021) The Power of Alternative Realities. (*Revue Roumaine de Psychanalyse* 14:109-118.
(2022) *La realtà virtuale e i suoi rischi*. (*Rivista di Psicoanalisi* 68:725-739.
Schinaia C. (2019) *Pedofilia e Psiconalisi*, Boringheri.